

ДОВГОСТРОКОВЕ БАНКІВСЬКЕ КРЕДИТУВАННЯ ЯК СПОСІБ ФІНАНСУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОГО РОСТУ

Проаналізовані довгострокові кредитні вкладення банків в економіку України, запропоновані напрямки обмеження обсягу державного і особистого кредитування з метою переорієнтації довгострокових банківських кредитів на фінансування реального сектора економіки.

Постановка проблеми. Створення гнучкої та ефективної інституційної системи мобілізації і розміщення позикових капіталів, розвитку механізмів довгострокового кредитування є основою формування системних механізмів забезпечення модернізації національної економіки, визначеної Програмою економічної реформи України на 2010-2014 р. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» [1]. Важливість вирішення проблем в галузі використання довгострокового кредиту з позиції формування ресурсів для фінансування реального сектора економіки пов'язана, насамперед, з наростанням інвестиційної кризи і значним зростанням обсягів позикового фінансування українських підприємств. Тому визначення напрямів і конкретних форм впливу довгострокового кредиту на темпи економічного зростання, аналіз факторів, що визначають результативність даного виду кредитних вкладень, є актуальними.

Аналіз стану проблеми. Вивченню проблем теорії кредиту, вдосконалення кредитного механізму та посилення його впливу на динаміку економічного росту присвячені роботи В. Гейця, М. Єрмоленко, А. Даниленка, В. Корнєєва, М. Крупки, О. Мороза, М. Савлука та ін. За останні роки були опубліковані монографічні дослідження І. Чугунова [2], О. Барановського [3], О. Дзюблюк [4], І. Лютого [5], в яких досліджувалися проблеми довгострокового банківського кредитування, а також розроблялися механізми підвищення кредитної активності банків. Віддаючи належне проведеним українськими вченими дослідженням, слід визнати, що вимагає поглибленого наукового аналізу проблема підвищення ролі довгострокового кредиту в напрямі поживлення інвестиційної активності підприємств реального сектора економіки.

Постановка завдання. Метою даної роботи є дослідження ролі довгострокового кредиту в забезпеченні інвестиційної активності підприємств реального сектору економіки та вдосконалення напрямків його використання з метою фінансового забезпечення економічного росту.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення стабільного соціального та економічного розвитку, вихід економіки України на новий рівень конкурентоспроможності неможливий без розширення фінансових можливостей суб'єктів господарювання. Одним з основних методів мобілізації фінансових ресурсів суб'єктів господарської діяльності є банківський кредит. Через його механізм здійснюється перерозподіл

тимчасово вільних грошових капіталів і частини особистих заощаджень населення і перетворення їх у позиковий капітал.

За останні роки в Україні намітились позитивні тенденції як у зростанні обсягів кредитування, так і збільшенні частки наданих комерційними банками кредитів економічним суб'єктам у валовому внутрішньому продукті, значення якого за 2010 р. становило 27,11 %[8]. За 2002-2011 рр.. заборгованість по кредитах, виданих резидентам, збільшилася в 19,0 рази і досягла 801,8 млрд. грн. Відношення загального обсягу кредиту до валового внутрішнього продукту зросла з 18,7% у 2002 р. до 60,9% у 2011 р.[9]. Фактично це означає, що банківська система має можливості забезпечувати більші обсяги кредитування.

Незважаючи на велике значення кредиту для фінансування потреб економіки нашої країни, при здійсненні кредитної політики вона стикається зі значними труднощами у сфері мобілізації внутрішніх накопичень. Водночас проблема збільшення капітальних вкладень не може бути успішно вирішена без залучення довгострокових джерел фінансування.

У системі фінансового забезпечення інвестиційної діяльності довгостроковий банківський кредит займає важливе місце. Довгостроковий (включаючи і середньостроковий) кредит надається банками на термін від одного року і призначений, як правило, для здійснення капітальних вкладень при нестачі власних коштів. Він є грошовою формою авансування відтворення основних фондів. Динаміка довгострокових кредитів, виданих підприємствам і населенню всередині країни, характеризується даними, наведеними в таблиці 1.

Таблиця 1 – Довгострокові кредитні вкладення банків в економіку України (залишки позик на кінець року) [8]

Показники	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
Кредити з терміном погашення понад один рік, млрд. грн.:	295,4	512,0	492,3	490,1	504,4
% до попереднього року	185,7	1733,3	96,2	99,5	102,9
% до ВВП	41,0	54,0	53,9	45,3	38,4
з них частка кредитів з терміном погашення понад 5 років	38,6	45,6	45,8	43,8	40,3
Частка довгострокових кредитів у гривнях, %	40,2	33,4	38,9	45,2	51,6
Частка довгострокових кредитів у валюті, %	59,8	66,6	61,1	54,8	48,4

Як свідчать дані таблиці 1, заборгованість резидентів за довгостроковими кредитами в 2011 р. склала 504,4 млрд. грн. проти 295,4 млрд. грн. в 2007 р. Найбільші темпи зростання довгострокових кредитних

вкладень спостерігалися в передкризові роки (у 2007 р. - 185,7%, у 2008 р. - 173,3%). Фінансово-економічна криза негативно вплинула на динаміку зростання довгострокових кредитів, призвела до скорочення їх обсягів (відповідно на 3,8% в 2008 році та 0,4% в 2009 році). Незначне зростання спостерігалось лише в 2011 р., проте досягти обсягів докризового рівня кредитування не вдалося.

Особливістю сучасного розвитку кредитних відносин в Україні є не тільки прискорене зростання кредитних вкладень, але і перебудова кредитного портфелю комерційних банків, зростання питомої ваги кредитів на тривалі терміни, що видаються суб'єктам господарювання та населенню. Так, якщо в 2001 р. частка довгострокових кредитів у загальній сумі кредитних вкладень становила менше 5%, то в 2011 р. вона зросла до 64,2%, та перевищила розміри короткострокових кредитів. Слід відзначити ту обставину, що в структурі довгострокового кредиту близько 40% займають кредити на тривалі терміни (понад 5 років).

Незважаючи на зростання обсягів, довгостроковий кредит в Україні не став фактором прискорення інвестиційного процесу. Так, за рахунок кредитів банків в 2007 р. фінансувалося 13,7% інвестицій в основний капітал, у 2008 р. - 17,3, у 2009 р. - 14,2, у 2010 р. - 13,7, у 2011 р. - 17,9% [8, с. 7]. В даний час функціонування інвестиційного кредиту знаходиться в найтіснішому зв'язку з іншими формами кредиту - споживчим, державним, тому розгляд ролі інвестиційного кредиту представляється найбільш доцільним здійснювати в нерозривному зв'язку з усіма його формами.

Комерційні банки видають довгострокові кредити підприємствам і організаціям на технічне переозброєння, реконструкцію, розширення та нове будівництво, а також населенню на житлове будівництво та при купівлі товарів тривалого користування (наприклад, автомобілів, побутової техніки). Об'єкти довгострокового кредитування - витрати на реконструкцію та розширення виробничих потужностей, будівництво тваринницьких приміщень, придбання сільськогосподарської техніки, виробництво товарів народного споживання, індивідуальне житлове будівництво та ін. Довгостроковий кредит видається з урахуванням окупності витрат протягом терміну кредитування. Значна частина довгострокових кредитних ресурсів використовується для фінансування центральних органів державного управління.

На даний час в Україні довгострокове кредитування має ряд проблем. Основною проблемою для банків та інших фінансових організацій є відсутність пасивів відповідної строковості. Нині стандартними строками для депозитів є 1, 3, 6, 9 і 12 місяців. Стає очевидним, що за можливості залучення пасивів на 1 рік і менше, видача кредитів у значних обсягах, на 10 років і більше, має підвищені ризики, оскільки не гарантує повернення залучених депозитів у зазначені терміни (виникає ризик ліквідності) [2].

Частина операторів ринку кредитування борються за ринок довгострокових вкладень за рахунок збільшення капіталу, основним джерелом поповнення якого є міжнародні фінансові організації. За таким

принципом діють АКБ “Укрсоцбанк”, АППБ “Аваль” та ін. Проте за таких умов поруч з позитивними моментами, є низка негативних, таких як втрата самостійності, робота в жорстких рамках методологічної бази інвестора та ін.

Проблемним питанням на сьогоднішній день є висока ціна на позичковий капітал. Інфляційні очікування зумовили формування певної психології вкладників, які сподіваються отримати від банків високі відсотки за розміщені в них кошти. Це не дає змоги банкам сформувати недорогі кредитні ресурси. Кредитуючи окремі програми, банки самостійно визначають рівень ризику кредитних операцій, оцінюють фінансовий стан позичальників (контрагентів банку) і вартість застави в межах чинного законодавства. Намагаючись убезпечити себе від ризику неповернення кредиту, банки часто завищують процентні ставки за кредитами, бо за позиками ризикових клієнтів необхідно формувати більший розмір резервного фонду, що зменшує прибутки банку. Однак така політика банків не сприяє ефективному кредитуванню економіки, оскільки підвищення плати за користування коштами не означає, що певний суб'єкт господарської діяльності зможе в майбутньому повернути кредит. Практика показує, що проценти на позичковий капітал в декілька разів перевищують рівень рентабельності виробництва позичальників. Звичайно, в умовах ринкових відносин ціна на запозичений капітал формується під впливом попиту та пропозиції на кредитні ресурси. Нині попит на кредитні ресурси перевищує пропозицію. Це обумовлено ще і тим, що крім підприємств різних галузей економіки до запозичень вдалася держава [4]. При цьому недостатність довгострокових ресурсів значною мірою послаблює кредитування програм розвитку національної економіки.

Рушійним мотивом структурної перебудови ринку позикових капіталів є більш висока прибутковість кредитування невиробничої сфери, а також особистого споживання. Зростаючий завдяки довгостроковим кредитам попит населення на товари і послуги в основному задовольняється закупівлями за кордоном, що сприяє економічному зростанню виробництва не в Україні, а за її межами. Починаючи з середини 2009 р. спостерігається посилення диференціації процентних ставок за кредит, виданий на термін від 1 року до 5 років, по основним секторам економіки. Станом на 1 січня 2012 р. процентна ставка по кредитах, виданих населенню, становила 26,3%, в той час як нефінансовим корпораціям - 13,9% [8]. Більш висока прибутковість кредитування населення виступає вирішальним чинником, що стримує довгострокове кредитування підприємств реального сектору економіки. У цих умовах банки направляють кредитні ресурси в більш вигідні сфери, де прибутковість по цих операціях значно вище.

На реальний сектор економіки припадає трохи більше половини усіх довгострокових кредитних вкладень, з них близько 25% кредитів понад 5 років [9]. В таблиці 2 наведені дані, що характеризують структуру фінансових ресурсів, мобілізованих для фінансування інвестиційної діяльності підприємствами реального сектору економіки.

Таблиця 2 – Структура фінансування капіталовкладень підприємств реального сектора України в 2008-2011 рр. [9]

Показники	2008 рік		2009 рік		2010 рік		2011 рік	
	млрд. грн.	в %	млрд. грн.	в %	млрд. грн.	в %	млрд. грн.	в %
Внутрішні:	59,5	15,7	78,0	19,3	121,2	26,9	158,2	28,7
нерозподілений прибуток	-45,3	-11,9	-38,9	-9,7	2,7	0,6	59,5	10,8
амортизаційні відрахування	104,8	27,6	116,9	29,0	118,5	26,3	98,4	17,9
Зовнішні:	319,8	84,3	325,2	80,7	329,4	73,1	392,2	71,3
акції	18,1	4,8	38,6	9,6	14,1	3,1	21,1	3,8
облігації	24,1	6,4	10,1	2,5	6,3	1,4	21,9	4,0
Середньостроковий і довгостроковий кредит	253,4	66,8	262,9	65,2	292,8	65,0	324,2	58,9
Державні кошти	24,2	6,3	13,6	3,4	16,2	3,6	24,9	4,6
Всього	379,3	100,0	403,2	100,0	450,6	100,0	550,4	100,0

У цілому за чотири роки (2008-2011 рр.) загальний обсяг фінансових ресурсів, мобілізованих підприємствами реального сектора економіки, зріс з 379,3 млрд. грн. до 550,4 млрд. грн. Слід відзначити ту обставину, що за досліджуваний період зростання обсягів фінансових ресурсів відбувалося нерівномірно. Близько 60% всього приросту припадало на 2011 р. (99,8 млрд. грн.), тоді як за попередні роки - близько 40%. У системі фінансового забезпечення капіталовкладень провідне місце займає довгостроковий кредит. Його частка в структурі джерел фінансування капіталовкладень становила в 2008 р. 66,8%, а в 2011 р. - 58,9%. Деяке скорочення в 2011 р. частки довгострокового банківського кредиту в структурі фінансування капіталовкладень було викликано прискореним зростанням власних джерел (прибутку), а також емісією цінних паперів. Так, обсяги первинної емісії облігацій підприємств реального сектора економіки збільшилися з 6,3 млрд. грн. у 2010 р. до 21,9 млрд. грн. в 2011 р., акцій - відповідно з 14,1 млрд. грн. в 2010 р. до 21,1 млрд. грн. в 2011 р. Важливе значення в зниженні частки довгострокового кредиту у фінансовому забезпеченні інвестиційного процесу зіграло збільшення в 2011 р. обсягів державних коштів. Якщо в 2008 р. обсяг державних коштів, спрямованих на фінансування капіталовкладень, склав 13,6 млрд. грн., то в 2011 р. він зріс до 24,9 млрд. грн., або в 1,8 рази.

При аналізі кредитної активності слід враховувати, що безпосередньо впливає на економічне зростання не кредитування економіки в цілому, а власне інвестиційне кредитування. Роль кредиту, в тому числі і довгострокового, полягає у прискоренні інвестиційних процесів, що в кінцевому підсумку дозволяє забезпечити високі темпи економічного зростання. Проте це відбувається лише в тому випадку, коли кредити

використовуються для фінансування інвестиційної діяльності підприємств. На жаль, в Україні протягом тривалого часу складається ситуація, коли основна частина кредитів, виданих депозитними корпораціями нефінансовим секторам використовується для фінансування поточної виробничої діяльності. Динаміка використання ресурсів довгострокового кредиту на цілі інвестування характеризується даними, наведеними в таблиці 3.

Таблиця 3 – Обсяг і структура довгострокових кредитів, виданих кредитними організаціями нефінансовим корпораціям на цільове використання у 2007-2011 рр. [8]

Показники	2007 рік	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
Кредити в поточну діяльність, млн.грн.	113,0	175,7	182,6	217,0	241,4
з них:					
від 1 до 5 років	101,1	153,5	158,3	185,0	181,7
понад 5 років	11,9	22,2	24,3	32,	59,7
Кредити в інвестиційну діяльність, млн. грн.	39,5	77,7	80,3	75,8	82,9
з них:					
від 1 до 5 років	27,1	49,7	48,3	39,2	42,4
понад 5 років	12,4	28,0	32,0	36,6	40,5
Частка кредитів в інвестиційну діяльність в загальній сумі довгострокових кредитів, %	35,0	44,2	44,0	34,9	34,3

Як видно з даних таблиці 3, основна частина довгострокових кредитів направляється нефінансовими корпораціями на фінансування поточних потреб, а не інвестиційної діяльності. Безпосередньо на цілі інвестування використовується лише близько 1/3 всієї суми довгострокових кредитів. При цьому використання довгострокових кредитних ресурсів істотно відрізняється в залежності від строків їх погашення. Так, для фінансування поточної діяльності нефінансовими корпораціями в 2007 р. було використано 78,9% банківських кредитів, виданих на термін від 1 до 5 років, тоді як у 2011 р. - 81,1%. При цьому близько половини кредитів, виданих нефінансовим корпораціям на строк більше 5 років, використовується для фінансування поточної діяльності. Якщо в 2007 р. питома вага таких кредитів становила 49,0%, то в 2011 р. вона зросла до 59,6%.

Темпи і пропорції економічного зростання значною мірою залежать від сфер застосування довгострокового кредиту. В Україні основна маса довгострокового кредиту обслуговує не процес виробництва, а сферу обігу та

спекулятивні операції у сфері операцій з нерухомістю. На частку галузей сфери матеріального виробництва припадає менше половини усіх довгострокових кредитів. Цей висновок підтверджується даними, наведеними в таблиці 4.

Таблиця 4 – Структура довгострокових кредитів, виданих не фінансовим корпораціям за видами економічної діяльності, % [8]

Показники	2008 рік	2009 рік	2010 рік	2011 рік
Частка довгострокових кредитів, виданих підприємствам сфери матеріального виробництва	44,9	45,7	45,0	45,0
в тому числі:				
сільське господарство	3,4	3,2	4,7	4,5
обробна промисловість	23,9	24,9	25,9	24,9
будівництво	11,3	12,2	10,4	10,1
Частка довгострокових кредитів, виданих підприємствам сфери послуг	55,1	54,3	55,0	55,0
в тому числі:				
торгівля	31,4	31,2	28,4	27,7
операції з нерухомістю	16,7	16,6	18,9	19,6
Всього	100	100	100	100

Як видно з даних таблиці 4, частка довгострокових кредитів, виданих підприємствам сфери матеріального виробництва в 2008-2011 рр., практично не змінилася і складала близько 45%. Частка підприємств сфери послуг становила близько 55%. Основною сферою використання довгострокового кредиту є торгівля та операції з нерухомістю.

Висока процентна ставка, яка склалася на ринку позикових капіталів в не дозволяє підприємствам реального сектору економіки використовувати довгостроковий кредит для фінансування інвестиційної діяльності. Особливо це стосується процентної ставки за кредитами в національній валюті. У 2011 р. рівень рентабельності операційної діяльності в промисловості склав 4,7%, тоді як процентна ставка за довгостроковим кредитом - близько 20% [8].

За останні роки відбулися істотні зміни в структурі фінансових інвестицій банків. Провідне місце займають державні цінні папери, частка яких становила з 2011 р. 70,5% від всіх фінансових інвестицій проти 15,5% у 2008 р. Вкладення банків в папери корпоративного сектора невеликі: на кінець 2011 р. вони становили 15700 млн. грн., або 19,2% [8,9]. Така тенденція до зниження частки корпоративного сектора є негативним явищем. У цьому проявляється відірваність банківської системи від розвитку реального сектору економіки. У той же час зростання інвестицій банків у цінні папери корпоративного сектора свідчить про досить значні можливості фінансування для підприємств реального сектору економіки. У цьому

виявляється тісна взаємодія двох найважливіших складових елементів сучасного ринку капіталів - кредитного та фондового.

Висновки. Банківська система як регулятор грошового обігу в країні здатна створити передумови для розвитку інвестиційних процесів через механізм кредитування у напрямку створення ресурсного потенціалу довгострокового кредитування. В Україні протягом тривалого часу складається ситуація, коли основна частина довгострокових кредитів, виданих кредитними організаціями, використовується для фінансування поточної виробничої діяльності підприємств. Прискорення економічного розвитку об'єктивно вимагає переорієнтації кредитних ресурсів на фінансування інвестиційної діяльності. Важливим напрямом вдосконалення використання ресурсів довгострокового банківського кредитування є обмеження (тимчасове, на термін близько 5 років) як частки споживчого кредиту в структурі кредитного портфеля комерційних банків, так і його обсягу. Світовий досвід багатьох країн (Німеччини, Франції, Японії та ін.) свідчить, що в умовах обмеженості фінансових ресурсів встановлення обмежень щодо обсягу і ціни споживчого кредиту є найважливішим чинником, стимулюючим зростання інвестиційного кредитування. Доцільність введення цих обмежень в Україні викликано рядом причин. По-перше, необхідністю переорієнтації довгострокових банківських ресурсів, використовуваних для фінансування потреб населення, на фінансування інвестиційної діяльності підприємств реального сектора економіки. По-друге, надзвичайною відкритістю внутрішнього ринку, в результаті якої збільшення попиту населення задовольняється переважно за рахунок імпорту, а не за рахунок національного виробництва. Тільки в умовах скорочення прибутковості по кредитуванню населення і держави можлива переорієнтація довгострокових банківських кредитів для фінансування економічного зростання. Вимагають деяких обмежень інвестиції банків у цінні папери. Незважаючи на те, що їх частка невисока, разом з тим вона стрімко зростає, що обмежує ресурси ринку позикових капіталів, використовуваних для фінансування насамперед реальних інвестицій підприємств. Такий підхід дасть змогу банківській системі накопичити ресурси для кредитування довгострокових програм розвитку економіки України.

Перспективи подальших досліджень. Напрямами подальших досліджень мають стати докладне вивчення зарубіжного досвіду фінансування реального сектора економіки за рахунок довгострокових банківських кредитів (щодо встановлення динамічних процентних ставок із прив'язкою їх до рівня інфляції, проведення об'єктивної оцінки проектів та програм, що кредитуються, використовуваних способів страхування кредитів тощо) з метою застосування його в вітчизняній практиці господарювання.

Література

1. Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава: програма економічних реформ на 2010-2014 рр. [Електронний

ресурс]. – Режим доступу: <www.president.gov.ua/docs/Programa_reform_FINAL_1.pdf>.

2. Фінанси України: інституційні перетворення та напрями розвитку / За ред. І.Я. Чугунова. – К.: ДННУ АФУ, 2009. – 884 с.

3. Підвищення ефективності взаємодії банківського і реального секторів економіки в умовах глобалізації та євроінтеграції: монографія / За ред. О.І. Барановського. – К.: УБС НБУ, 2010. – 482 с.

4. Розвиток банківської системи України як основа реалізації стратегії економічного зростання: монографія / За ред. О.В. Дзюблюка. – Т.: ТНЕУ, 2010. – 384 с.

5. Лютий І.О. Банківські інститути в умовах глобалізації ринку фінансових послуг: монографія / І.О. Лютий, О.М. Юрчук. – К.: Знання, 2011. – С. 107.

6. Капіталізація економіки України / За ред. В.М. Гейця, А.А. Гриценка. – К.: Ін-т екон. та прогноз., 2007. – 220 с.

7. Крупка М.І. Оцінка фінансового потенціалу інвестиційної діяльності / М.І. Крупка, Н.Б. Димчак // Фінанси України. – 2011. – № 11. – С. 22-32.

8. Національний банк України.[Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

9. Національний банк України.Річні звіти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку України за відповідні роки. [Електронний ресурс].Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.